

**„Пътешественикът от този свят до онзи“:
„Пътешественикът“ на Бъниан в България
от 1866 г. до 2007 г.**

Люба Черникова

През 1678 година английският проповедник Джон Бъниан написва своя шедевър „Пътешественикът от този свят до онзи“ (*The Pilgrim's Progress: from this World to that which is to come*) – алегория на човешката душа, търсеща истината и свободата, и пътешествието ѝ, когато ги открива в християнската религия, от тлението на сегашния живот до вечното благоденствие в Божията слава. В жанрово отношение произведението представлява интересна амалгама – историята на главния герой, Християн, събирателен образ на искрения християнин, който напуска родния си град Погибелово (City of Destruction), този свят, и стига до Небесния Град (Celestial City), рая, е разказана под формата на алегоричен сън, следващ структурата на пикаресковия роман, в който сюжетът протича в изключително реалистична среда, а живеят, непринуден диалог е основен елемент в развитието на героите. В съчетанието на съновидение, похват, използван главно в средновековната литература, и реалистично повествование, предадено с езика на всекидневието, изобилстващо на диалози и добре вплетени библейски стихове и обогатено с много и разнообразни персонажи от действителния живот, се забелязват различни влияния. Приключенският характер на произведението може да се отдаде на рицарските романи, които Бъниан е чел като младеж, в които пътуването е основен мотив. Диалогичната форма по всяка вероятност се дължи на религиозната литература, включваща не само Библията, но и трактати и нравоучителни диалози. А що се отнася до реалистичните черти на творбата, определено може да се забележи и Сервантесово влияние, както някои критици отбелязват¹.

Характеристиките на произведението и голямата популярност, която добива сред всички слоеве на обществото, го правят един от най-важните предшественици на романа в Англия. До края на XVII в. „Пътешественикът“ е преиздаден около двадесет пъти и става една от най-четените книги, а впоследствие и една от най-превежданите – до XIX в. е преведена на над сто езика.

На български език се появява във втората половина на XIX в. и е между първите творби на английската литература, представени у нас. В бр. 9 от 1865 г. на списание „Зорница“ за пръв път е отпечатан откъс от нея, а година

¹ (Ardila: 2009, 7)

по-късно, на 9 март 1866 г., първата част на произведението излиза като книга. Преводачът ѝ е американският мисионер д-р Албърт Лонг. Годината на превода и фактът, че е извършен от чужденец, посочват определен период от културното и литературно развитие на България – Българското възрождане и протестантската просветна дейност по нашите земи.

Възраждането е било време на културно пробуждане и една от амбициите му е запознаване на българската аудитория с европейската литература чрез превеждане на произведения, считани за класика. Смятало се е, че по този начин българите ще „настигнат Европа“ и ще наваксат загубата от културно развитие през годините на османското владичество. Друг основен приоритет на времето е била грижата за нравственото възпитание на обществото. Следователно ролята на литературата в онези дни е била да посрещне образователните нужди на читателите и да послужи за тяхното морално израстване. В такъв „утилитарен“ културен контекст, фактът и знанието са имали приоритет пред измислицата и въображението (Трендафилов: 1996, 123). Едно повествование е било прието, ако е достоверно, основано на емпирични факти, или е можело да се извлече поука от него. Религиозната литература е била доминираща през Възраждането за разлика от светската. Първата е включвала не само трактати, но и белетристика, която навярно е станала предпоставка за нарастващата популярност на художествената литература като цяло. Пример за художествена проза с религиозна насоченост е „Пътешественикът“, който представлява нравоучително, но и бъдещо въображението четиво.

Преводът на Бъниановия шедьовър и запознаването на българските читатели с него са били протестантска инициатива и дело. Мисионерите на Американското и Британското библейско дружество са участвали активно в просветното и културно развитие на България през Възраждането. Освен религиозна литература, те са издавали учебници, граматики на български език, речници и списания. Техният седмичник „Зорница“ (1876–1944), предшестван от месечно списание със същото заглавие (1864–72), е бил дълго време „най-разпространеният български вестник и търпим от турското правителство“². Протестантите са отворили училища в България, въвеждайки модела за обучение на британските педагози Андрю Бел и Джоузеф Ланкастър, известен като „взаимоучителната метода“. Основали са Самоковския американски колеж през 1860 г. и прочутия Робърт Колеж в Цариград през 1863 г. Тяхна е била също и инициативата за цялостен превод на Библията на съвременен български език, който излиза през 1871 г. В осъществяването на това трудоемко начинание са участвали американците д-р Илайъс Ригс и д-р Албърт Лонг и българските книжовници Константин Фотинов, Христодул Костович и Петко Р. Славейков. По думите на Иван Вазов, Цариградското издание на Библията „утвърди официалния български език“, а според Стоян Михайловски това е била „най-грамотната книга“ за времето си.

² (Трендафилов: 1996, 87)

Д-р Албърт Лонг е участвал активно в религиозния, културен и литературен живот на страната през Възраждането не само като преводач, но и като автор на произведения на български език, като методистки проповедник и като дългогодишен професор в Робърт Колеж. Преводът му на „Пътешественикът“ заема специално място в българската рецепция на английска литература не само заради високото си качество³, но и поради факта, че това е една от първите творби, преведени от техния оригинален език във време, когато повечето английски произведения са били предавани на български от руски, френски, немски и гръцки преводи. И за разлика от други превеждани книги, които са се появявали в съкратени версии или са били адаптирани за българските читатели по начин, който е изличавал чуждостта на културния внос с цел да се усвоят по-лесно в приемната култура, преводът на „Пътешественикът“ е бил цялостен и точен. Единствено алегоричните имена са били побългарени – една наложителна промяна с оглед на необходимостта да се предаде тяхното значение.

Произведението е издавано многократно през годините. В каталога на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ фигурират следните издания: първото издание на Част I от 1866 г., второто – от 1880 г., третото – от 1925 г., четвъртото – от 1939 г., седмото – от 1991 г. и осмото (последно) – от 2007 г.; първото издание на Част II от 1886 г., второто – от 1891 г., третото – от 1926 г. и седмото (последно) – от 1993 г. В уводните бележки на изданието от 1991 г. е споменато, че двете части на третото (1925–1926) са събрани по-късно в една книга без илюстрации и са послужили като основа за отпечатването на въпросното седмо, както и за петото и шестото, като за последните в изданието от 2007 г. е отбелязано, че са фототипни, отпечатани в Холандия и Германия през периода между 1970–1990 г. и са били разпространявани в България от християнски мисии. Тези издания обаче не са регистрирани в нито един библиотечен каталог, а за четвъртото на Част II дори няма абсолютно никакви данни дали изобщо е съществувало.

Още едно издание, което не присъства в библиотечните регистри, но е налично, е това на „Беловеждов“. На първата му страница е отбелязано, че е публикувано в Пловдив и името на издателя е *Беловеждов*, но годината на печат не е упомената. Единствената личност с това фамилно име, за която има информация в енциклопедиите „България“ и „Българската възрожденска интелигенция“, е Никола Илиев Беловеждов, участник в Априлското въстание, роден в Копривщица през 1856 г. Бил е секретар на военнореволюционния комитет и един от помощниците на Тодор Каблешков и Панайот Волон. След разгрома на въстанието е заловен и осъден на смърт, но по-късно наказанието му е заменено с доживотно заточение на остров Родос. След Освобождението (1878) е бил учител, автор на учебници за началното училище и редактор на детското списание „Звезда“ (1892–1914), на „Детска библиотека“ от 1899 г. и един от редакторите на „Младежка библиотека“ (1904–1907), а през 1901 г. е написал мемоарите си, посветени

³(Филипов: 2004, 53)

на въстанието – „Първата пушка за Априлското въстание. Записки по Копливщенското въстание в 1876 г.“ Починал е през 1930 г. Ако се съди по биографията му и по-точно от факта, че е бил автор на учебници и редактор, може да се заключи, че или е бил издателят, или е съдействал за публикуването на въпросното нерегистрирано издание. Освен това, последното е напълно идентично с двете части от 1925 г. и 1926 г. и също като тях е отпечатано в Пловдив. Изводът следователно е, че изданието на „Беловеждов“ е фототипно на третото издание (1925–1926) и най-късната възможна дата на публикуването му е 1930 г., понеже Беловеждов е починал тогава, а най-ранната възможна дата е 1926 г., защото двете части са заедно за разлика от изданията на първата (1925) и втората част (1926), които са излезли поотделно. И тъй като е без картинки, най-вероятно е онова неиллюстрирано издание, в което са събрани двете части и което е послужило за основа на следващите издания, както се споменава в изданието от 1991 г.

За по-голяма прегледност наличните издания на „Пътешественикът“ могат да се подредят в следния списък:

Част I

Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи*, Цариград, 1866

Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи*, Цариград, 1880

Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи*, Пловдив, 1925

Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи*, София, 1939

Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи*, София, 1991

Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи*, София, 2007

Част I и Част II на нерегистрираното издание:

Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи*, Пловдив,

„Беловеждов“

Част II

Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи*, Свищов, 1886

Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи*, Свищов, 1891

Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи*, Пловдив, 1926

Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи*, София, 1993

Многобройните издания на „Пътешественикът“ очевидно водят началото си от първите, но в тях се появяват и нови преводни варианти, като доста вариации се наблюдават сред алегоричните антропоними и топоними. Първото и второто издание на Част I са абсолютно еднакви, докато

третото се различава значително от тях; четвъртото с известни изключения е почти идентично с предходното; седмото е осъвременена версия на третото – някои думи и словоредът на места са променени, а в осмото се появяват нови варианти или такива, комбинирани от предходните издания. Първото и второто издание на Част II са почти тъждествени, като само някои думи са заменени с по-съвременни към тогавашна дата, третото се различава съществено от предходните и е използвано за основа на последното (седмо), подобно на съответното издание на Част I от 1991 г. Независимо от промените обаче, по-късните издания, както вече се каза, не представляват изцяло нови преводи, а са преработени, осъвременени версии на първите издания на двете части съответно от 1866 г. и 1886 г. и навярно по тази причина на уводните страниците фигурират имената на редактори, а не на преводачи. Редакторът на третите издания на Част I и Част II (1925–1926) е Павел Мишков, а на седмото (1991–1993) – Теодор Опренов. Осмото издание на Част I (2007) е редактирано от Йорданка Генчева, Борислав Георгиев и Румен Папратилов, а четвъртото (1939) е анонимно. Единствено за С. Томов се казва във второто издание на Част II от 1891 г., че е „превел от английски“, но това е странно, защото, както вече бе споменато, въпросното издание е почти идентично с първото от 1886 г., освен ако С. Томов не е превел и него, но там не е отбелязано кой е преводачът, а по цялостния стил на превеждане и подхода към алегоричните антропоними и топоними може да се съди, че и то е дело на д-р Лонг.

Следните примери могат да онагледят трансформациите, които първоначалната българска версия на „Пътешественикът“ е претърпяла през годините.

Пример 1 (Част I)	
<p><u>„След това Разсъдителност попита Християна отде е и къде отива, и той ѝ обади. После го попита какво е видял и срещнал по пътя, и той ѝ разказа. Най-сетне попита го и за името му, и той рече, „Християн ми е името, и затова имам повече желание да пренощувам тази нощ тука; защото виждам, че Господарят на ръга е направил тойзи дом за успокояване и опазване на Пътниците.“ Тя [девицата] тогази се поусмихна, но очите ѝ бяха насълзени; и, като постоя малко, после рече, „Ще повикам още две-три от нашите да дойдат.“ И тъй завтече се до вратата и повика от сестрите си, <i>Разумност, Набожност и Умилителност.</i>“ (1866)</u></p>	<p>„ Тогава Разсъдителност попита Християн: – Откъде идваш и накъде отиваш? Какво видя и кого срещна по пътя? Християн ѝ разказа цялата история, както я беше разказал и на вратаря. – Как се казваш? – попита Разсъдителност. – Името ми е Християн. Моля те, разреши ми да пренощувам тази нощ тука, защото виждам, че Господарят на хълма е направил този дом за успокоение и защита на пътниците. Момичето се поусмихна, но в очите ѝ се виждаха сълзи. – Ще повикам да те видят още две-три от нашите сестри. Тя изтича до вратата и извика сестрите си: <i>Разумност, Набожност и Умилителност.</i>“ (1991)</p>

Пример 1 (Част I)	
<p>„Тогава <u>Разсъдителност</u> попита <u>Христиана</u>: – <u>Откъде идеш и къде отиваш? Какво видя и срещна по пътя?</u> <u>Христиан</u> ѝ <u>разправи цялата история, както я разправи и на вратаря.</u> – <u>Какво ти е името?</u> – попита <u>момата</u> <u>Разсъдителност.</u> – <u>Името ми е Христиан</u> и затова <u>имам желание да ношувам тука тази нощ; защото виждам, че Господарят на рѣта е направил този дом за успокоение и защита на пътниците.</u> <u>Момата се поусмихна малко, но в очите ѝ се виждаха сълзи.</u> – <u>Ще повикам да дойдат и те видят още две-три от нашите сестри.</u> <u>И тя се завтече до вратата, та извика сестрите си: Разумност, Набожност и Умилителност.“ (1925)</u></p>	<p>„Тогава <u>Благоразумност</u> попита <u>Християн</u>: – <u>Откъде идваш и накъде отиваш? Какво видя и кого срещна по пътя?</u> <u>Християн</u> ѝ <u>разкри цялата история така, както я беше разказал и на вратаря.</u> – <u>Как се казваш?</u> – <u>отново зададе въпрос</u> <u>Благоразумност.</u> – <u>Името ми е Християн.</u> <u>Моля те, разреши ми да преношувам тук, защото виждам, че Господарят на хълма е направил този дом за успокоение и защита на пътниците.</u> <u>Момичето лекичко се поусмихна, но в очите ѝ се виждаха сълзи.</u> – <u>Ще повикам още две-три от нашите сестри, да те видят.</u> <u>Тя изтича до вратата и ги извика: Благоприличие, Благочестивост и Милосърдност.“ (2007)</u></p>
<p>„Отначало девицата [Разсъдителност] <u>разпита Христиана за неговия минал живот, за пътешествието му и за надеждата му. И след като останала доволна от отговорите на Христиана, тя му каза, че ще повика още няколко члена от семейството. При тези обяснения тя се отправи към вратата и извика още три девизи: Мъдрост, Благочестие и Умилителност, които от своя страна също го разпитаха за много неща, а след това решиха да го отведат вътре и да го представят на цялото домочадие.“ (1939)</u></p>	

Откъсът ясно показва измененията, настъпили в третото издание от 1925 г. и тяхното запазване до голяма степен в следващите. Наблюдават се промени в словоредата: „Християн ми е името“ (1866), „Името ми е Христиан“ (1925, 1991, 2007); в изказа: „Тя [девицата] тогази се поусмихна, но очите ѝ бяха насълзени“ (1866) , „Момата се поусмих-

на малко, но в очите ѝ се виждаха сълзи“ (1925), „Момичето се поусмихна, но в очите ѝ се виждаха сълзи“ (1991), „Момичето лекичко се поусмихна, но в очите ѝ се виждаха сълзи“ (2007) – в първото и седмото издание уместно е избегната употребата на наречието „малко/лекичко“, тъй като глаголът „поусмихна“ достатъчно добре загатва начина, по който е извършено действието, както и в осмото издание е премахнато именното словосъчетание „тази нощ“ в „да пренощувам тук“ (2007) поради същата причина – самият глагол „пренощувам“ пояснява времето на действието; в подбора на думите: „девицата“ (1866, 1939), „момата“ (1925), „момичето“ (1991, 2007), като архаизмите са осъвременени: „ръта“ (1866, 1925) – „хълма“ (1991, 2007); „завтече“ (1866, 1925) – „отправи“ (1939) – „изтича“ (1991, 2007). Освен това се наблюдава голямо разнообразие в преводните варианти на алегоричните имена: „Разумност“ (*Prudence*) (1866, 1925, 1991) – „Мъдрост“ (1939) – „Благоприличие“ (2007), „Набожност“ (*Piety*) (1866, 1925, 1991) – „Благочестие“ (1939) – „Благочестивост“ (2007), „Умилителност“ (*Charity*) (1866, 1925, 1939, 1991) – „Милосърдност“ (2007), „Разсъдителност“ (*Discretion*) (1866, 1925, 1939, 1991) – „Благоразумност“ (2007), но най-голямо впечатление прави непряката реч в първоначалната версия от 1866 г., която редакторът на третото издание, Павел Мишков, е превърнал в пряка (подчертаните редове), навярно в стремежа си да направи живо конкретното действие и е добавил информация в подчиненото изречение „както я разправи и на вратаря“, която е извлякъл от контекста, и по този начин се е отдалечил като цяло от оригинала. В четвъртото издание същата сцена е претърпяла още по-големи изменения – била е преразказана, като са изпуснати съществени моменти – но очевидно тази преработка не е била взета под внимание от редакторите на седмото и осмото издание, които са използвали третото като основа. Въпреки че стриктно са се придържали към последното, и те от своя страна са нанесли някои на пръв поглед незначителни промени. Например, в изречението: „Името ми е Християн. Моля те, разреши ми да пренощувам тази нощ тука“ (1991, 2007) се е изгубило значението, което името на героя има в контекста и което е запазено според оригинала в първото и третото издание: „Християн ми е името, и затова имам повече желание да пренощувам тази нощ тука“ (1866) („It is *Christian*, and I have so much the more a desire to lodge here to-night“). Друго редакторско решение, което впоследствие се е оказало окончателно, е премахването на изречението „и, като постоя малко, после рече“ (1866) през 1925 г., при което, освен че е в разрез с оригинала („and after a little pause, she said“), се губи един доста реалистичен елемент. Подобни скъсявания Павел Мишков е правил и на други места в произведението. Следните откъси предоставят добри примери за това.

<p>Пример 2 (Част I)</p> <p><u>„Тогази и Прислужник се закълна, и му заръчаха да изкаже каквото знаеше за Царя против запрения.</u></p> <p><i>Прислуж.</i> Господарю мой, и вий всички Господа, които сте тука собрани; аз познавам тогози човека от много време, и чувал съм от него неща, които не са казване, защото той е злословил Неговото Високото Благородие нашия Княз Веелзевула, и пак е с презрение говорил за достопочитаемите негови приятели, на които имената са Господство му Кмет Ветхий Человек, Господство му Кмет Плътоугод, Господство му Кмет Разкошник, Господство му Кмет Любослав, Господство му, Стариат Кмет Сластолюб, и Господство му, Почтеният Господин Лаком, наедно с всичките други наши благородни лица.“ (1866)</p>	<p><u>„Влезе Лакейников. Подир като се закълна каза:</u></p> <p>Лакейников: Господарю, и всички вие, които сте тука, аз познавам тоз човек от дълго време, и съм слушал за него много неща, които не са за казване, защото той е злословил Негово Високо Благородие, нашия Княз Веелзевул, и с презрение е говорил против неговите приятели: Негово Господство Ветхий Човек, Н. Г. Плътоугодников, Н. Г. Разкошников, Н. Г. Любославов и Почтения господин Лакомов, заедно с всичките други наши благородни лица.“ (1925)</p>
<p>Пример 3 (Част I)</p> <p><u>„Тогази членовете на гражданския Съвет излезнаха от съдовищната зала, та влезнаха в особена една одая там да се съветуват. И имената им бяха, Господин Слепец, Г-н Недобрий, Г-н Зломисленик, Г-н Похотник, Г-н Разпусник, Г-н Надуголав, Г-н Високоум, Г-н Враждебник, Г-н Лъжец, Г-н Немилосърд, Г-н Виделомраз и Г-н Непримириник. Всякой един от тях даде частното си мнение против него и тогази единогласно се решиха да го обадят виноват пред съдията. Най-напред Г-н Слепец, председателят им, рече, „Аз чисто виждам, че тойзи челяк е еретик.“ После Г-н Недобрий рече, „Такъвзи челяк да се махне от света.“ „Тъй“, рече Г-н Зломисленик, „Аз не мога да го гледам биле.“ Тогази Г-н Похотник рече, „Аз никогаш не можах да го търпя.“ „И аз тъй“, рече Г-н Разпусник, „Защото той все осъжда живота ми.“ „Да го обесим! Да го обесим!“ викаше Г-н Надуголав. „Низкият мазник!“ викаше Г-н Високоум. „Сърцето ми ся повдига против него,“ рече Г-н Враждебник.“ (1866)</u></p>	<p><u>„Тогава членовете на Гражданския съвет се оттеглиха на съвещание в друга стая, в състав: Слепцов, Недобров, Зломисленов, Похотников, Разпусников, Надуголавов, Високоумов, Враждебников, Лъжецов, Немилосърдов, Виделомразов и Непримириников. Всякой един от тях даде своето честно мнение по делото, разбира се, всички се изказаха против Верен, и тогава единодушно решиха да представят вината му пред Съдията:</u></p> <p>Слепцов: Г-н Председателю! Аз ясно виждам, че този човек е еретик.</p> <p>Недобров: Такъв човек не бива да съществува в света.</p> <p>Зломисленов: Дори аз не мога да го гледам.</p> <p>Похотников: Аз никога не съм могъл да го търпя.</p> <p>Разпусников: Защото той постоянно е осъждал живота ми, аз не мога да го срещам.</p> <p>Надуголавов: Да го обесим, да го обесим!</p> <p>Високоумов: Какъв низък мазник е той!</p> <p>Враждебников: Сърцето ми се повдига против него.“ (1925)</p>

Първото изречение в Пример 2 е преобразувано в две по-кратки, като е премахнато „и му заръчаха да изкаже каквото знаеше за Царя против запрения“ (1866), в което предлогът „за“ обръква читателя понеже не се разбира, че е употребен в смисъл на „в полза/интерес на“, което е и точният превод на израза „in behalf of“, използван в английския текст („Then was *Pickthank* sworn, and bid say what he knew, in behalf of their lord the king, against the prisoner at the bar“), а в първото изречение от Пример 3 е перифразирано казаното в превода от 1866 г., без да има особена смислова загуба. Но ако първата преработка е довела до отдалечаване от оригинала, то при втората се е получило доближаване до него, което най-вероятно е случайно – („Then went the jury out, whose names were...“). Явно е, че резултатите от подобни трансформации, настъпили през 1925 г., варираат. Понякога са добри, понякога – не чак толкова. Илюстрация на последното е разговорът между съдебните заседатели в Пр. 3. Ефектът на живия диалог, който д-р Лонг е постигнал, се губи в третото издание, където разговорът между героите е изнесен в реплики и е видоизменен на места: „После Г-н Недобрий рече, „Такъвзи челяк да се махне от света.“ „Тъй“, рече Г-н Зломисленик, „Аз не мога да го гледам биле.“ (1866) → **Недобров:** Такъв човек не бива да съществува на света. **Зломисленов:** Дори аз не мога да го гледам. (1925); „Тогази Г-н Похотник рече, „Аз никогаш не можах да го търпя.“ „И аз тъй“, рече Г-н Разпусник, „Защото той все осъжда живота ми.“ (1866) → **Похотников:** Аз никога не съм могъл да го търпя. **Разпусников:** Защото той постоянно е осъждал живота ми, аз не мога да го срещам. (1925); „Да го обесим! Да го обесим!“ викаше Г-н Надугоглав. „Низкият мазник!“ викаше Г-н Високоум. (1866) → **Надуголавов:** Да го обесим, да го обесим! **Високоумов:** Какъв низък мазник е той! (1925)“. Премахването на „тъй“ и „и аз тъй“ в думите на двамата от героите е довело до отдалечаване от разговорния стил, който в съответствие с оригинала е доста добре предаден в първоначалния превод, а с промяната на словоредата в някои изречения се е стигнало до тромавост на изказа. В изречението: „Защото той постоянно е осъждал живота ми, аз не мога да го срещам.“ (1925) употребата на глагола „срещам“ е неудачна и заедно с обърнатия словоред прави репликата неестествена. Възможно е глаголът „срещам“ да е използван в смисъл на „понасям“, „търпя“ с оглед на третото му речниково значение⁴: „причаквам някого, който иде, и по някакъв начин проявявам своето отношение към него“, но дори и да е така, той не е подходящ в конкретното изречение, както би бил например в изрази като: „Срещам неприятеля с огън“; „Срещам с отворени обятия“. Едносъставното именно изречение „Низкият мазник!“ (1866) е ненужно преобразувано в глаголно „Какъв низък мазник е той!“ (1925), което, въпреки че отново е възклицателно и е подсилено от интензификатора „какъв“, е твърде дълго, за да запази емоционалната наситеност и спонтанността на възгласа.

⁴ Български тълковен речник

В третото издание, наред с някои не много сполучливи преработки, има и уместни. Например премахването на побългареното звание „кмет“ (Пр. 2), с което д-р Лонг е предал английската титла „Lord“. Побългаряването е било водеща тенденция при превода през Възраждането и макар че работата на д-р Лонг се отличава със своята цялостност и вяност към оригинала, все пак и у нея могат да се открият редица примери за побългаряване освен алегоричните имена, което в никакъв случай не намалява качеството на превода. Но ако „кмет“ е бил подходящ, макар и побългарен превод на „Lord“ през 1866 г., то след Освобождението вече е имал значението не просто на „първенец“, а и на „глава на селска или градска община“, което го е направило подвеждащ, а и объркващ вариант, като се има предвид, че няколко герои са получили това звание. Поради това Павел Мишков уместно го е премахнал, като е оставил само „Негово Господство“, което достатъчно добре предава английския оригинал. Още един пример за побългаряване са „членовете на гражданския съвет“ („the jury“) (Пр. 3), които едва в последното издание от 2007 г. са предадени най-точно като „съдебните заседатели“.

Друга удачна преработка, направена през 1925 г., е замяната на израза „да го обадят виноват пред съдията“ (1866) (Пр. 3), който следва модела на английската конструкция „to bring him in guilty before the Judge“, с фразата „да представят вината му пред Съдията“ (1925), която звучи по-естествено на български език. Но за сметка на това в третото издание се наблюдава неподходяща замяна на глагола „чувам“ и последвалия го предлог „от“ със „слушам“ и „за“ в Пр. 2: „и чувал съм от него неща, които не са казване“ (1866) → „и съм слушал за него много неща, които не са казване“ (1925), което е довело до смислова разлика в изречението („This fellow I have known of a long time, and have heard him speak things that ought not to be spoke“). Също така се наблюдава и неправилен прочит на словосъчетанието „частното си мнение (против него)“ (1866) → „своето честно мнение (по делото, разбира се, всички се изказаха против Верен)“ (1925) (Пр. 3), което не е било разпознато в смисъла му на „своето собствено мнение“, а е било видяно като печатна грешка. И така в резултат на буквалния първоначален превод „(every one gave in) his private verdict (against him)“, през 1925 г. се е стигнало до тази неправилна „поправка“, която се е запазила и в следващите издания. Освен нея са запазени и други изменения, настъпили в третото издание: доуточнението, че подсъдимият е „Верен“ (Пр. 3), премахнатото прилагателно „достопочитаемите“ („honourable“) в „достопочитаемите негови приятели“ (1866) (Пр. 2) и неволно пропуснатият герой „Сластолюб“ (Lord *Lechery*) (Пр. 2). Впрочем този пропуск не е единственият – „Завъртник“ (Lord *Turn-about*), „Всякакъв“ (Mr. *Any-thing*) и областта Поревка (County of *Coveting*), които се появяват по-късно в произведението, също липсват.

Друга съществена преработка, направена от Павел Мишков и запазена в следващите издания, е преобразуването на някои от първоначал-

ните преводни варианти на алегоричните антропоними във фамилни имена, както се вижда в откъсите по-горе. Единствено за героя „Прислужник“ е използвана друга основа и се е получило името „Лакейников“, което е добър и доста адекватен превод на английския оригинал – „Pickthank“. През 1939 г. въпросният герой е станал „Клеветников“, но тази версия явно не е била взета предвид от редакторите на по-късните издания, понеже не се появява повече.

На пръв поглед решението да се въведат фамилни имена изглежда неуместно и нелогично, при положение че не всички антропоними са видоизменени по този начин, но при внимателно вглеждане в подбора на героите, които са получили фамилни имена, се вижда, че това не е така. От откъсите става ясно, че тези герои са „благородни лица“.

Като задължителен елемент от трикомпонентната система на именуване, фамилните имена са въведени от временната руска администрация, установена в България след Освобождението (1878), но, тъй като са били официални форми на обръщение, са се използвали рядко в малките градове и в селата, където хората са се определяли или с личните си имена, или с бащините, или с някой прякор. С миграцията на населението към големите градски центрове обаче фамилните имена са добили значимост, понеже са се превърнали в индикатор за обществена принадлежност. С фамилно име са се обръщали към представителите на интелигенцията – книжовници, лекари, чиновници – или към преуспяващи търговци и занаятчии, докато към хората, от по-ниските прослойки, са се обръщали с лично име. Социалният статус е играел важна роля за формата на обръщение и с оглед на това е направено разграничение при подбора на лицата, получили фамилно име през 1925 г. Героите в Пр. 2 и 3 са събирателен образ на властимащите, които макар и корумпирани и с изкривена представа за справедливост, са на почит в обществото и заради това в третото издание са били „почетени“ с фамилно име.

Трябва да се отбележи също, че има още три внимателно подбрани групи герои, които са получили фамилни имена през 1925 г. Героите от втората група – *Обрядов/Обрядолюбов (Formalist)*, *Лицемеров (Hypocrisy)* – символизират лицемерно набожните хора, фарисеите, които спазват религиозните обреди и демонстрират своето благочестие и добри дела, само за да бъдат хвалени и уважавани от хората. Третата група герои, получили фамилно име, представляват онези, които са били християни, но са се отрекли от вярата си, или такива, които изцяло отхвърлят религията, обичат този свят и се стремят към благата му: *Повратников (Turnback)*, *Пометников (Turn-away)*, *Безбожников (Atheist)*, *Користолюбов (By-ends)*, *Държисветов (Mr. Hold-the-world)*, *Сребролюбов (Mr. Money-love)*. Дотук става ясно, че героите, получили фамилно име, са отрицателни, но не така стои въпросът с четвъртата група, а именно трима от овчарите, които дават напътствия на пътешествениците и ги предупреждават за опасностите, които се крият по пътя: *Опитенов (Experience)*, *Бодров (Watchful)*, *Искренов (Sincere)*. Възможно обяснение за

този избор е желанието на редактора да им придаде по-висок статут, понеже символизираят мъдростта. Но ако това е причината за преработката на имената на последните, то единственият мотив зад решението още един положителен персонаж – *МалOVEROV (Little-faith)*, плах и лесно уязвим човек – да получи фамилно име, е, че образуването на имена с наставката –*ov* е много продуктивно.

Ако обаче фамилното име е било разпознавано като индикатор за социален статус през 20-те и 30-те години на миналия век, то в днешно време явно не е така и в осмото издание от 2007 г. някои от фамилните имена, дадени на героите през 1925 г. с оглед на обществената им принадлежност, са заменени или с първоначалните преводни варианти, или с нови. Примери за това са имената на овчарите и на съдебните заседатели от Пр. 3. А запазването на фамилните имена в четвъртото и седмото издание така, както са се появили в третото, най-вероятно се дължи на факта, че последното (споменато) е използвано като основа.

В Пр. 2 и 3 не са включени съответните откъси от 1939 г., 1991 г., и 2007 г., защото в тях не са настъпили съществени промени, с изключение на еkleктичния подбор на героите с фамилни имена през 2007 г., а всички те са основани на първоначалния превод от 1866 г., който е базисен, и на изданието от 1925 г. Третото издание, както вече многократно стана ясно, е ключово, защото измененията в него са значителни, като някои от тях са уместни, други – не чак толкова, както и въпросните откъси добре илюстрират. Но ако има преработка, която макар и умело направена, може да се счита за недопустима, то това е премахването на цели два пасажа в третото издание на Част II от 1926 г.: (Пример 4 – подчертаните редове).

Пример 4 (Част II)

„Великoсърцатий. Прощение чрез извършено дело, е прощение което се добива от едного за другигo, който се нуждае от него; не от простеното лице, но, по който начин казва другиг, съм го аз добил. И тъй като говорим по-обширно върху предмета, прощението, което ти и Милосърдна, и тези момчета са добили, се е придобило чрез другигo, именно чрез Тогоз, който ви пусна на вратата. И той го е добил по този двояк начин. Той е извършил правда, за да ви покрие и е пролял кръвта си, за да ви измие в нея.

Християна. Но ако даде нам правдата си, какво ще има за себе си?

Велик. Той има повече правда, отколкото вий се нуждаете или отколкото и сам той се нуждае.

Хрис. Моля обясни това.

Велик. На радо сърце; но първо трябва да кажа, че тойзи, за когото сега ще говорим, е един комуто няма друг равен нему. Той има две естества в едно лице, които ясно се различават, но невъзможно е да се разделят. На всяко от тези естества една правда принадлежи и всяка правда е съществена за това естество, тъй щото както човек не може да раздели правдата му от него, тъй не може да направи да угасне правдата му. На тези видове правда прочее ний не ставаме участници, тъй щото те

или някоя от тях да ни се вменят, за да станем праведни и да живеем чрез нея. Освен тези, има една правда, която това лице има, както тези две естества са съединени в едно. И това не е правдата на Божеството, както се различава от човечеството; но една правда, която се състои в съединението на две естества; и може добре да се нарече правдата, която е необходима за приготвянето му от Бога за длъжността на ходатайската му служба, която имаше да му се повери. Ако той остави първата си правда, той оставя Божеството си, ако се остави от втората си правда, той се оставя от чистотата на човечеството си; ако се остави от третата, той се оставя от това съвършенство, което го удостоява за службата на ходатайството. Той има следователно друга правда, която се състои в извършване или покорност на откровена воля, и тази е правдата, която той вменява на грешниците и чрез която им се прикриват греховете. Затова той казва, „Както чрез непослушанието на едного човека станаха грешни многото, така чрез послушанието на едного, многото ще станат праведни.“⁽¹⁾ (Римл. 5:19)

Христ. Но другите видове правда не ни ли ползват?

Велик. Ей; защото ако и да са необходими за неговите естества и служба, и не могат да се съобщят на други; пак чрез тях става гдето правдата, която оправдава, има сила. Правдата на Божеството му дава сила на покорността му; правдата на човечеството му дава възможност на покорността му да оправдава; и правдата, която се състои в съединението на тези две естества в неговата служба, дава власт на онази правда да извърши делото, за което е отредена.

И тъй тука е една правда, от която Христос, като Бог, няма нужда, защото той е Бог без нея. Тука е една правда, от която Христос, като човек, не се нуждае, за да го направи такъв; защото той е съвършен човек без нея. Още тука е правда, от която Христос, като Богочовек, няма нужда; защото той е съвършено такъв без нея. И тъй тука е правда, от която Христос, като Бог и като Богочовек, не се нуждае в отношение към себе си и заради това той може да я пощади; оправдающа правда, от която той не се нуждае за себе си и заради това я дава. Затова се нарича дарба на правдата.⁽¹⁾ (Римл. 5:15) Тази правда, пожене Господ Исус Христос се е турил под закона, трябва да се дава; защото законът обвързва тогава, който е под него, да върши правда и да бъде милостив. Затова той трябва или е длъжен по закона, ако има две дрехи, да даде едната на тогава, който няма. Прочее и Господ наш има наистина две дрехи, една за себе си и една, що му остава; затова той даром дава едната на тези, които нямат. И тъй, Християна и Милосърдна, и другите, що сте тука, прощението произлиза от делото или работата на другото. Господ ваш Исус Христос е, който е изработил и който е дал това, що е изработил на другия беден просяк, що срещне.

Но пак, за да прости делом, трябва да се плати нещо на Бога като цена, както и да има нещо приготвено, за да ни покрие. Грехът ни е предал на праведната проклетия на праведния закон; сега от тази проклетия трябва да се оправдаем чрез изкупление, като се плати една цена за това, що сме направили; и това е чрез кръвта на Господа вашето, който дойде и застана на вашето място, и умря вашата смърт за престъпленията ви. И тъй той ви е изкупил от престъпленията ви чрез кръв и е покрил осквернените и избезобразените души с правда⁽¹⁾ (Римл. 8:34), заради което Бог ви преминува и не ще ви повреди, когато дойде да съди света.⁽²⁾ (Гал. 3:13)

Христ. Това е много добре. Сега виждам, че сме имали много неща да научим от това, дето сме простени словом и делом. Добрая Милосърдно, да се стараем да помним това; и чада мои, помнете го и вий. Но, Господине, не беше ли това, що направи да се отвали товара от плещите на добрия ми Християн и което изпълни сърцето му с радост?

Велик. Ей, вяра в това беше, което преряза тези връзки, които не можеха да се прережат по друг начин; и за да му се даде доказателство за силата на това, остави се да носи товара си до кръста.“ (1886)

„**Великосърдечен.** Прощение чрез дело ще рече един да го постигне за друг, който се нуждае от него, не от лицето, което е опростено, а от лице, което съвсем не се нуждае от прощение. Прощението, което ти и Милосърдна, и тези момчета приехте, е издействувано от онзи, който ви пусна да влезете през вратата. Той е пролял кръвта си, за да ви измие от греховете, и е извършил правда, за да ви покрие.

Християна. Но ако той е дал нам правдата си, какво е останало нему?

Великосърдечен. Той има повече правда не само отколкото се нуждаете, но даже отколкото и той сам би имал нужда.

Християна. Аз не разбирам това, моля обяснете ни го.

Великосърдечен. На драго сърце: преди всичко трябва да ви кажа, че този, за когото сега ще говорим, няма друг равен нему. Той има две естества събрани в една личност, които ясно се различават, но е невъзможно да се разделят. На всяко от тези естества, една правда принадлежи, и всяка правда е съществена за естеството, към което се числи. На тези два вида правда ние не можем да станем участници. Но, освен тези две, има и трета правда, която това лице притежава и му приписва длъжността на ходатай между Бога и нас. И тогава, той има още една правда, която се състои в покоряване и вършене на Божията воля, и тази е правдата, която той вмениява на грешниците, чрез която им се прикриват греховете. Затуй е казано: – Както чрез непослушанието на един човек станаха грешни много, така чрез послушанието на един, много ще станат праведни. ⁽¹⁾ (Римл. 5:19)

Християна. Но другите видове правди не ползват ли нас?

Великосърдечен. То се знае че ни ползват. При все че те не могат да се дадат другиму, пак чрез тях се дава възможност за четвъртата правда, която ви оправдава.

Християна. Сега виждам какво значи да сме простени словом и делом. Милосърдно, нека се стараем да помним това; деца мои, помнете го и вие. Господине, това ли беше, което отвърза товара от плещите на добрия ми мъж Християн и изпълни сърцето му с радост?

Великосърдечен. Да. Вярата в Христа прерязва тези връзки, които не могат да се прережат по никой друг начин. И за да се убеди в това, трябваше да носи товара си до кръста.“ (1926)

„**Великосърдечен.** Прощението на дело се изработва от личност, която съвсем не се нуждае от прощение, но го подарява на друг, който има нужда от него. Прощението, което ти, Милосърдна и тези момчета приехте, е изработено от

Онзи, Който ви пушна да влезете през вратата. Той е пролял кръвта Си, за да ви измие от греховете ви и е извършил правда, за да ви покрие.

Християна. Добре, но след като Той е дал Своята правда на нас, какво е останало за Него?

Великосърдечен. Той има достатъчно правда за целия свят.

Християна. Не ми е много ясно това, ще ни го обясниш ли?

Великосърдечен. Разбира се, но преди всичко трябва да ви кажа, че Този, за Когото ще говорим сега, няма подобен на Себе Си! Той има две естества, събрани в една Личност, които ясно се различават, но е невъзможно да се разделят. На всяко едно от тях принадлежи по една правда и всяка правда съответства на естеството, което я притежава. На тези два вида правда ние не можем да станем участници. Освен тях тази личност притежава трета правда, която Му приписва длъжността Ходатай между Бога и нас, и още една, четвърта правда, която се състои в покорност и вършене на Божията воля. Тази, последната, е правдата, която Той вмениява на грешниците. Чрез нея се покриват греховете им. Затова е казано: – Както чрез непослушанието на един човек станаха грешни мнозина, така чрез послушанието на един, много ще станат праведни. ⁽¹⁾ (Римл. 5:19)

Християна. Другите видове правда не ни ли ползват?

Великосърдечен. Разбира се, ползват ни. Въпреки че те не могат да бъдат дадени на друг, чрез тях се дава възможност за четвъртата правда, да ви оправдае.

Християна. Сега разбирам какво значи да сме простени с думи и на дело. Мило-сърдна, нека се стараем да помним това! Деца мои, помнете го и вие! Господине, това ли отвърза товара и даде радост в сърцето на добрия ми съпруг Християн?

Великосърдечен. Да. Вярата в Христа прерязва връзките, които не могат да бъдат скъсани по друг начин. За да се убеди в това, Християн трябваше да носи товара си до кръста.“ (1993)

От Пример 4 ясно се вижда, че редакторът внимателно е скъсил този текст, като е обобщил в две изречения какво представляват третият и четвъртият аспект на Христовата праведност: „Но, освен тези две, има и трета правда, която това лице притежава и му приписва длъжността на ходатай между Бога и нас. И тогава, той има още една правда, която се състои в покоряване и вършене на Божията воля, и тази е правдата, която той вмениява на грешниците, чрез която им се прикриват греховете.“ (1926) Освен това е премахнал цял друг фрагмент, който обяснява Неговата правда и жертва, и, за да не се разбере, че е имало друг текст, а и за да компенсира липсата му, Павел Мишков е оставил само второто изречение в репликата на Християна, като го е преработил допълнително: „Това е много добре. Сега виждам, че сме имали много неща да научим от това, дето сме простени словом и делом.“ (1886) → „Сега виждам какво значи да сме простени словом и делом.“ (1926) и е вмъкнал доуточнението: „Да. Вярата в Христа прерязва тези връзки“ (1926) в отговора на Великосърдечен, замествайки показателното местоимение „това“ в: „Ей, вяра в това беше, което прерязва тези връзки“ (1886), което би загатнало за съществуването

на друг, обяснителен текст. И все пак при внимателен прочит могат да се забележат неясноти, които да подсказват, че нещо липсва. Изречението „Сега виждам какво значи да сме простени словом и делом.“ (1926) предполага едно по-обстойно разяснение на това „какво значи да сме простени словом и делом“, а такава няма, както и изречението „На драго сърце: преди всичко трябва да ви кажа, че този, за когото сега ще говорим, няма друг равен нему.“ (1926) оставя читателя с впечатление, че престои беседване, което ще хвърли светлина върху темата в дълбочина, каквото и има в първоначалната версия, а не кратко резюме, каквото се наблюдава във въпросното издание. Решението на редактора да отстрани тези пасажии навярно е продиктувано от желанието да улесни читателите, като преработи и съкрати един сложен в същността си текст, но дори и това да е причината, този текст е част от оригинала и той трябва да присъства в един представителен превод. Това, че д-р Лонг не го е пропуснал, още веднъж показва, че работата му се отличава от доминиращата през Възраждането тенденция превежданите творби да се скъсяват и адаптират. Въпросните фрагменти са запазени във второто издание на Част II от 1891 г., но липсват в седмото от 1993 г. и за да не бъдат пропуснати отново в евентуалното осмо, издателите трябва да се консултират с първото издание и с английския оригинал.

В Пр. 4 могат да се забележат и други преработки, подобни на онези, които Павел Мишков е правил в съответното трето издание на Част I от 1925 г. (вж. Пр. 1, 2 и 3), като промяна в синтаксиса: Той е извършил правда, за да ви покрие и е пролял кръвта си, за да ви измие в нея.“ (1886) → Той е пролял кръвта си, за да ви измие от греховете, и е извършил правда, за да ви покрие.“ (1926) и скъсяване на изречения: „На всяко от тези естества една правда принадлежи и всяка правда е съществена за това естество, тъй щото както човек не може да раздели правдата му от него, тъй не може да направи да угасне правдата му.“ (1886) → „На всяко от тези естества, една правда принадлежи, и всяка правда е съществена за естеството, към което се числи.“ (1926); „На тези видове правда прочее ний не ставаме участници, тъй щото те или някоя от тях да ни се вменят, за да станем праведни и да живеем чрез нея.“ (1886) → „На тези два вида правда ние не можем да станем участници.“ (1926). Също така има и перифразирани изречения: „...и за да му се даде доказателство за силата на това...“ (1886) → „И за да се убеди в това...“ (1926); „Затова той казва:...“ (1886) → „Затуй е казано:...“ (1926); „Ей; защото ако и да са необходими за неговите естества и служба, и не могат да се съобщят на други; пак чрез тях става гдето правдата, която оправдава, има сила.“ (1886) → „То се знае че ни ползват. При все че те не могат да се дадат другиму, пак чрез тях се дава възможност за четвъртата правда, която оправдава.“ (1926) – във втория пример безличната конструкция е много подходяща, защото звучи по-естествено на български език, когато се цитира библейски стих, а и читателят може и да не се сети, че местоимението „той“ се отнася за апостол Павел, въпреки че препратката към Римл. 5:19 го подсказва, а в третия пример глаголът „съобщавам“, който

е буквален превод на английския „communicate unto“, и най-вероятно звучи чуждо и странно в този контекст, е уместно заменен с „давам“. Тези изменения са запазени в седмото издание на Част II от 1993 г., като в последното са настъпили и нови, но главно с оглед на изказа, без да има премахнати изречения или фрагменти: „Прощение чрез дело ще рече един да го постигне за друг, който се нуждае от него, не от лицето, което е опростено, а от лице, което съвсем не се нуждае от прощение.“ (1926) → „Прощението на дело се изработва от личност, която съвсем не се нуждае от прощение, но го подарява на друг, който има нужда от него.“ (1993); „Той има повече правда не само отколкото се нуждаете, но даже отколкото и той сам би имал нужда.“ (1926) → „Той има достатъчно правда за целия свят.“ (1993); „На драго сърце: преди всичко трябва да ви кажа, че този, за когото сега ще говорим, няма друг равен нему.“ (1926) → „Разбира се, но преди всичко трябва да ви кажа , че Този, за Когото ще говорим сега, няма подобен на Себе Си!“ (1993)

Откъсите, коментирани дотук, ясно показват трансформациите, които първоначалната българска версия на „Пътешественикът“ е претърпяла като цяло през годините, но освен това предеставител и примери за видоизмененията на някои от алегоричните имена. Алегоричните имена в произведението (антропоними и топоними) са представлявали особено предизвикателство при превода. Основните подходи за предаването им на български език са били два: превеждане чрез лексикални единици, които не звучат като имена, и побългаряване – използване на вече съществуващи антропоними или изковаване на нови по модела на българските чрез спазването на съответните словообразователни правила. Първият метод е бил прилаган по-често от втория. Побългарявайки някои от имената, д-р Лонг не е запазил чуждото звучене на оригиналното английско име, както би трябвало да се направи при превеждането на алегорични или „значещи“ имена по мнението на преводачи и теоретици на превода⁵. Решението му да ги предаде като български имена, освен че може да се обясни с факта, че побългаряването е било типичен подход при превода във времето, в което е живял, може да се оправдае и с това, че алегоричните имена в „Пътешественикът“ не са национално обусловени. Сюжетът в Бъниановото произведение се развива в универсална обстановка – „този свят“, а героите са олицетворения на общочовешки качества, добродетели и пороци.

Примери за уместната употреба на съществуващи антропоними са: *Благовест (Evangelist)*, *Искрен (Sincere)*, *Блага (Bountiful)*, *Мирослав (Wordly-glory)*, а примери за прякори и лични имена, създадени по аналог на българските, са: *Недоверко (Mistrust)*, *Предразсъдък (Prejudice)*, *Страхливко (Timorous)*, *Малодушко (No-heart)*, *Смелчо (Presumption)*, *Лентьо (Sloth)*, *Простьо (Simple)*, *Злобьо (Ill-will)*, *Саможивко (Save-self)* и *Постоян (Stand-fast)*, *Говорян (Talkative)*, *Надеждин (Hopeful)*, *Сребролюб*

⁵ (Виноградов: 1978, 142), (Гал: 1979, 159), (Шурбанов: 2004, 253)

(Mr. Money-love), Користолоуб (By-ends), Обрядолоуб (Formalist), Суевер (Superstition), Маловер (Little-faith), Слабоум (Feeble-mind), Остроум (Mr. Sagacity), Сладкодум (Say-well), Мъдромир (Mr. Wordly Wiseman). Най-впечатляващ от всички е примерът с *Надеждин*. Наставката *-ин* е много продуктивен формант при образуването на мъжките собствени лични имена⁶. Най-вероятно д-р Лонг не е знаел това, като се има предвид, че във времето, в което е живял, не са били установени не само правилата на българската ономастика, но и тези на самата граматика на съвременния български език. И все пак е предложил превод на *Hopeful – Надеждин*, който звучи като: *Радостин, Веселин, Севдалин, Добрин*, имена, които най-вероятно е чувал. Дали това е причината, или е бил повлиян от руските фамилни имена, завършващи на *-ин*, не може да се каже със сигурност. Това, което е сигурно, обаче е, че *Надеждин* е изключително сполучливо новосъздадено име, което по случайност съблюдава правилата за формиране на български лични имена, като основата му е абстрактното съществително име „надежда“ или прилагателното „надежден“, също като тези на гореспомнатите български имена – „радост(ен)“, „весел(ие)“, „севда (любов)“, „доброта“. Освен това, мъжко съответствие на името *Надежда* не е отбелязано да съществува в „Български именник“⁷. Единствено в статията на Русин Русинов „Бележки за няколко лични имена“⁸ е установено, че такава има и то няколко, но се срещат изключително рядко: *Надежд, Надежден, Надеждко, Надеждьо/Надеждо*, но не и *Надеждин*, което прави находката на д-р Лонг уникална. В третото издание *Надеждин* става *Надежден*.

Примери за побългаряването на някои от алегоричните топоними са: *Погибелово* (the City of Destruction), *Спечалово* (the market town Love-gain), *Почтеново* (the town Honesty), *Безблагодатово* (the town Graceless), *Глупешово* (the town of Stupidity).

От примерите се вижда, че д-р Албърт Лонг има значителни постижения като се има предвид, че не е носител на преводния език, и въпреки това е превел произведение, което само в първата си част съдържа над 145 алегорични имена, и то във време, когато съвременният книжовен български език не е бил утвърден, нито граматичните правила установени, като се е постарал да предаде голяма част от антропонимите така, че да звучат като лични имена или като прякори, а когато това е било трудно постижимо, ги е превел като съществителни нарицателни, изковавайки някои от тях: *Разкошник* (Lord Luxurious), *Непримирник* (Mr. Implacable), *Похотник* (Mr. Love-lust), *Разпусник* (Mr. Live-loose).

Редакторите на по-късните издания са следвали преводаческите подходи на д-р Лонг и са дали нови варианти за някои от имената. Особено много видоизменения са настъпили в третото издание (1925–1926), под

⁶ (Ковачев: 1987, 140); (Стоянов: 1993, 70)

⁷ (Займов: 1988)

⁸ (Русинов: 1997, 71)

редакцията на Павел Мишков, в което някои от първоначалните версии са изгубили качеството си на новосъздадени лични имена: *Доброжелъ* (*Good-will*) е станал *Доброжелател*, *Славолюб* (*Self-conceit*) – *Славолюбив*, *Високоум* (*Arrogancy*) – *Високоумен*, *Суевер* (*Superstition*) – *Суеверен*, а други са станали по-сполучливи: селото *Благонравна* (*Morality*) е станало *Благонрав*, *Времеслуж* (*Lord Time-server*) – *Времеслужник*, *Държисвет* (*Mг. Hold-the-world*) – *Държисветов*, *Пометник* (*Turn-away*) – *Пометников*. Както вече бе коментирано, във въпросното издание са въведени и фамилените имена като преводни варианти на някои от героите.

В крайна сметка се очертават две насоки в побългаряването на имената: създаването на лични и на фамилените имена. От една страна, фамилените имена звучат по-естествено и затова са за предпочитане, но от друга страна, създаването им изисква по-малко усилия. Те може да звучат по-добре при първия прочит, но също така могат да бъдат изковани от почти всяко съществително, прилагателно или дори глагол, докато за създаването на собствени лични имена се изисква повече изобретателност, понеже звученето им трябва да е хем естествено, хем ново, а и алегоричното послание трябва да се съхрани.

В резултат от побългаряването на немалка част от антропонимите, българските версии звучат повече като лични имена, отколкото английските им съответки. Освен това наставките на фамилените имена и на прякорите изразяват субективнооценъчни отношения, които предопределят цялостното значение на преведеното име, а такива отношения не се загатват от формата на оригиналното английско име. И все пак побългаряването в конкретния случай на „Пътешественикът“ може да се счита повече като предимство отколкото като недостатък, защото чрез него цялата творба, която в двете си части съдържа над 220 алегорични имена, общува по-добре с читателя – нещо, което не би могло да се получи, ако всички имена бяха калкирани или преведени като лексикални единици, които не наподобяват български антропоними и звучаха изкуствено в резултат на това.

От този кратък преглед става ясно, че „Пътешественикът“ на Джон Бъниан е извървял дълъг път в България, като пътуването му от Възраждането до наши дни го е променило. Главните издания, които жалонират това развитие, са първото: 1866 г. (Част I) – 1886 г. (Част II), третото: 1925 г. (Част I) – 1926 г. (Част II), и осмото: 2007 г. (Част I). Измененията в третото са се оформили на базата на първото, а те на свой ред са използвани за основа на следващите издания, като последното, осмо (Част I), освен че комбинира версиите от 1866 г. и 1925 г., въвежда и нови преводни варианти. Въпреки промените обаче, българският превод на Бъниановия шедьовър в същината си остава дело на д-р Албърт Лонг – дело, достойно за уважение, а и за удивление, особено като се вземе предвид неговата продължаваща вече век и половина жизненост.

Библиография

Преводи

- Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи, Ч. 1*, Цариград, печ. Минасяна, 1866
- Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи, Ч. 1*, Цариград, печ. Бояджияна, 1880
- Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи, Ч. 2*, Свищов, печ. Американска евангелистка мисия, 1886
- Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи, Ч. 2*, Свищов, печ. АЕМ, 1891
- Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи, Ч. 1*, Пловдив, Модерна печатница, 1925
- Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи, Ч. 2*, Пловдив, Модерна печатница, 1926
- Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи, Ч. 1 – Ч. 2*, Пловдив, „Беловеждов“
- Бънян, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи, Ч. 1*, София, печ. „Майска роза“, 1939
- Бъниан, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи, Ч. 1*, София, изд. Нов човек, 1991
- Бъниан, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи, Ч. 2*, София, изд. Нов човек, 1993
- Бъниан, Джон, *Пътешественикът от този свят до онзи, Ч. 1*, София, изд. Нов човек, 2007

Критика

(на английски език)

- Ardila, J. A. G., „The Influence and Reception of Cervantes in Britain, 1607–2005“, In: *The Cervantean heritage: Reception and Influence of Cervantes in Britain*, Great Britain, 2009 – <http://books.google.bg/>
- Bunyan, John, *The Pilgrim's Progress – From this World to that which is to come, delivered under the Similitude of a Dream – (Part I & Part II)*, London, James Nisbet & Co., Limited, 21 Berners Street
- Mincoff, Marco, *A History of English Literature*, Sofia, 1998
- Shurbanov, A., „The Shakespearean Sound in Translation“, In: *Shifting The Scene: Shakespeare in European Culture*, Newark, 2004
- The Cambridge Guide to Literature in English*, edited by Ian Ousby, Cambridge University Press

(на български език)

- Албърт Лимерик Лонг, *Летопис на българското книжовно дружество в София*, т. II, С., 1902, с. 97
- Андрейчин, Л. и колектив, *Български тълковен речник*, изд. 3, София, БАН, 1976
- Виноградов, В. С., *Лексические вопросы перевода художественной прозы*, Москва, 1978
- Галь, Н., *Слово живое и мертвое. Из опыта переводчика и редактора*, Москва, 1979
- Енциклопедия, *България*, София, Издателство на Българската академия на науките, 1978–1996
- Енциклопедия, *Българската Възрожденска интелигенция*, София, Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, 1988
- Заимов, Йордан, *Български именник*, София, БАН, 1988
- Ковачев, Николай П., *Българска ономастика*, изд. „Наука и изкуство“, 1987
- Русинов, Русин, *Бележки за няколко лични имена*. В: „Българистични проучвания“ – Актуални проблеми на българистиката и славистиката, Втора международна научна сесия, Велико Търново, 20–21 август, 1996, изд. ПИК, Велико Търново, 1997, (с. 69–72)
- Русинов, Русин, *По някои въпроси на българските фамилни имена*. В: Състояние и проблеми на българската ономастика, т. 4, Бащини, родови, фамилни имена, прякори и прозвища у българите. В. Търново, 1999, Изд. на ВТУ „Св.Св. Кирил и Методий“, Велико Търново, (с. 105–110)
- Стоянов, Стоян, *Граматика на съвременния български книжовен език, том.2, Морфология*, София, изд. БАН, 1993 (второ фототипно издание)
- Трендафилов, В., *Неизлечимият образ в огледалото*, изд. „Кралица Маб“, 1996
- Филипов, В., *Джон Бъниан (John Bunyan) 1628-1688*. В: „Преводна рецепция на европейска литература в България – Английска литература“, София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2000
- Филипов, В., *Проникване на английската и американската книжнина в България през Възраждането*, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2004